

נתן אלתרמן / „תוף הפח“ וכלי הרוח

סביב קבלת פנים אחת שלא נערכה לגינתר גראס

אנים של צפון אמריקה ואת רציחת הקולאקים ברוסיה ואת אינרונביה ואת מלחמת וייטנאם. כן, קורטס ובריה ואייכמן ניתנים להחלפה זה בזה. התפוסה, הרעיון אולי נכון ביסודו ואף על פי כן יצא שכר יתרונה של סקירה יחבה זו של גראס בהספר ייחודו החד-פעמי של הפרק שזוהי נושא הרצאה. ייחודו החד-פעמי שפרק זה יישאר חי, כרצונו של גראס, יש לדעת כי ייחודו של הפרק הגרמני הזה, ייחודו הממלכתי, המשפטי התחוקתי, הצבאי והאזרחי גם יחד, שבוצע בכוחות הממלכה והמשטרה והמוני והמוני העם והמונחים ואני-שי המעשה והמשכילים ואנשי החיאוריה, וכן הלאה וכן הלאה, ייחודו של פרק זה היה צריך להכביד לא רק על כניסתה של גרמניה אל משפחת העמים, אלא אף את כניסתה אל משפחת משמירי הזמים, כבגוראח של גראס שכן גם ביניהם אין לה מסגרת מן המוכן.

העדר ייחודו של אותו פרק, שגראס מבקש לשמור אותו חי, היה בולט גם באותו סיפור מעשה שסיפר האורח על דרך המשל: מעשה בצעיר יהודי מתחנות העקורים, ובצעיר גרמני מן הוורמאכט, שנמצאו שרונים, עם תוספתה של גרמניה, זה במחיצתו של זה, ומסירתו, לשמוע לקול התבונה, שניהם גם יחד, מפני טעמים זהים כמעט. זהו סיפור דק ומעניין, אך קשה לומר כי לגבי קול יהודי הוא הסיר פור האופייני לאותה היסטוריה.

לא כלפי האורח אני טוען כאן, אלא כלפי משמעי שחוייתו של אותה הרצאה לא היתה צריכה להעלים מהם, מרוב הוקרה הצד האני בגישא זה. כך גם שעה שדיבר גראס על היותו חבר ההיסטוריוגנד בנערותו ועל שרותו בחיל הדי-גרמני עד שנפצע ונשבה בידי האמרי-קאים בגיל שבע עשרה. אפשר להבין לוחו של גראס שעה שהעדיף להזכיר במפורש, ולו גם בקיצור, פרט ביאוגרפי זה-כולנו יודעים כי פרק זעירים זה אינו גורע מדמותו כלותם אנטינאצי, אלא אף מוסיף לדמות זו את צלקת הנסיון האישי המר.

רצוני רק לומר כי שעה שאני נזכר כי גראס אמר באותה השיחות כי אין הוא מבין את הימנעותם של סופרי ישראל מלערוך לו קבלת פנים רשמית, אף שהוא מקבל הימנעו-עולת זו כעובדה, ראוי לעשות, ולא דווקא אותה, אלא את המיכחיים שקצטו כל כך על אותה החלטה, אם הם סבורים שפרט זה של חברות בהיסטוריוגנד ושל שרות בחיל השיוני הגרמני יכול היה שלא להשתבץ גם באותה קבלת פנים מטעם סופרי ישראל, אילו נתקיי-מה. ואפשר שיחד עם פרט זה היו משתבצים באותה התכנסות סופרים גם הדי פסקי-ריס אחרים, כי צעיריה שאלו עוד הסיקו לראות את הנער גראס במיזם, אך כיוון שלא גרעו לגיל קישיו יותר אל הספקיו לראותו עכשיו כסופרי ישראל מורים לו והולקים לו כבוד בכנס רשמי. לא תמיד קל להפריד בין הדברים ולא תמיד נכנסים למסכות חגיגות כאלו רק בעלי הומוגן.

גימק תקיף העולה על הפרק בזמן האתי-רון, בשאלות אלו, הוא זה שאומר כי אך צביעות היא לדקוק בוטות של היתר ואיסור לאחר שהקברים נפרצו מכבר והכל הולך ומסתחף, כן ההסתחפות היא עובדה, ובכל זאת, אף שבימק זה אינו חדש הרי יש תמיד משנה מפתיע במחמת של אלה שמרוב קצף על ההידרדרות-הם שולחים תולדותם לא בה אלא במה שנראה להם סותר אותה ומפר את ההארמוניה.

בעלי גימק זה טוענים כרגיל כי השילוח-מים היו ראש כל התפרקות ומאחר שקיבלנו כסף זה לא היה ברירה אלא להסתאב, ובכן, גימקים רבים וכן טובים הושמעו בשע-חם נגד קבלת השילומים, אך גימק זה, דומ-ני כי שום אומה שבעולם לא היתה מסכימה על נקלה לנפס בו את סרובה, שכן ציבור שאומר כי הוא יודע שבאם יקבל פקדון זה סופו להסתאב, נמצא מבוהה את עצמו יותר מכל ביונות שהמיטו עליו משנאיו. כן באורח פאראדוקסאלי נפקחו השילומים, שהיו צריכים להיות תוספת עול וסייגים, לפתח הידרדרות ופריקת עול, אך דבר זה אירע לא מפני שקי-בלנו אותם, אלא מפני שהרבינו הפנותם ליעדים שאינם שלהם. יש הבדל גדול אם מביאים בכסף כזה נכסי-ברול-ויסוד, או שמג-צלים אותם לתצרוכת שוטפת וליתר רווחת. ובכל זאת, שעה שאנשי רוח שבינינו פונים רק אל תומם התפרקות בעולם תחומר ושו-פכים חמתם על הפולקסוואגן, כסמל, עליהם לזכור כי בשעת החמרי לפחות אין מתכסים בנימוקי קידמה ואחולה אנשית ועיקרונות צדק, אם כך, ואם כך, מי שטוען כי מאחר שקיבלנו את השילומים אין טעם להתנגד ל-משלחות מורים לגרמניה, ומאחר שמשלחות מורים מסתובבות שם אין טעם לדקדק עם בדרנים, ומאחר שכן הרי איולת היא להתנגד דווקא לסימפוזיונים משותפים של גרמנים ויהודים על קורות השואה, — מי שטוען כך מתעלם רק מדבר אחד — מן הסיסו שבתהליך זה, אשר בהיותו מתערים מתוכו לרבע אנו בחימה כי יש לתשוב ולשקוע בו, שכן בל-יקיצה אינה צביעות.

כשם שאני סבור כי החלטתו של ועד אגו-דות הסופרים להימנע מקבלת פנים רשמית לגראס היתה החלטה נכונה, כך אני סבור כי הטעם שבו נלמק הועד את החלטתו זה, טעם שעיקרו, חילוקי דעות שמקורן אמוציונאלי ויצורני, להתחשב ברגשותיהם של חברים, אינו מן הענין. כל אותה חלוקה שגורה ומושרשת, המבדילה בין בעלי הגיון מזה ובין בעלי „רגש“ מזה, או בין הגיון ורגש הנלחמים בלבו של כל אחד, יש בה משום עלבון לנושא שבנו עומ-דים בו. כל אותו הליך-מתחשבה שאת ביטוייו אנו שומעים מדי פעם כפי נאורים ודורשים טוב משני הצדדים — יהודים וגרמנים — כשהם מכריזים כי הגיונם מוצא לשון משר-תפת, אלא עיש להתחשב ברגשותיהם של קרובי החללים, כל הליך המתחשבה הזה דוחק את אחד הגורמים בפני תולדות אדם אל תהום של „התחשבות“ אישית ומעוות את משכנו ואת המתחייב נמנו.

כן, יש מיפגשים חברותיים אשר ההימנעות מהם היא תובה תרבותית נעלה יותר מן ה-השתתפות בהם. יש סייגים תובה וזכרון וערכות הדדית שהם פרי הגיונם התוחך של הבינה והחושים והקורות, ואילו, „הרגש“ נמצא לפע-מים דווקא עם אלה אשר האמוציה התרבותית או המדינית מכריזה אותם על צו הפסחון. בכוחו של פסחון זה עלינו לשמור על סייגים נמונים בכל שעת החלטה, כדי שתהיה לנו הזכות להצדיק מה שאנו מצדיקים במגעים עם גרמניה, על אף גלובקה, ולשלוט מה שאנו שוללים על אף גינתר גראס. מי שמכי-חיש ציוויו של הגיון הזה משבש את חושי-ההתפאחות של תוסן ההווה, לא רק מצד קשריו עם העבר אלא גם מבחינת תחושת הכיוון והתכלית לעתיד.

היא אחרת משום שהעולם הדביי אותה תח-היו במחיר עמל אין קץ ובמחיר דמם של צבאות כשדות הקטל. גרמניה של היום היא אחרת, ולו גם על כרח-המשטר אחר, ה-חוקים אחרים, המשפט אחר, על כל פנים מצדנו-אנו צריכים דברים אלה להיות טעם מספיק, ואילו מה ששייך לתמורות יסודיות יותר — מה שקוראים הינון-מחדש — דבר זה עלינו באמת להניח לגרמנים עצמם ו-מכל מקום לא מורים עברים מישראל צרי-כים להתעסק בכך. כן, גרמניה שבת מצי-גים את הוכחות ובה כותב ופועל גינתר גראס, אינה גרמניה של גבלס, אלא שהשאלה היא אם קלסתר פניה של גרמניה זו של אחול יכול שלא להיות נשקף אל מול חושינו וגינתנו מבצע לדמותה שבתוה, השאלה היא אם עריה ונזיפה של גרמניה זו של היום, היא והמוניה ומוצרי-יצוא שלה וסרטי אמנות שלה ותערוכות שלה ובמות משחק שלה, יכולים להיראות כיום לאיש יהודי ולציבור יהודי ככל ארץ אחרת, לאהר ש-ראינו את כל אלה עולים מן הרחצה ה-ראה שעיקרה דמי יהודים. שעה שאנו כופ-רים בכך בשם אהנות האדם ובשם האמונה המשוחפת בטוב ובשם עיקרון הצדק של הערכת איש ואיש לפי מעשיו, הרינו מש-ווים למשוגי האחרות והאמנוה והצדק מש-מעות קלה מדי ונוחה מדי.

אמת נכון, יש להשמר מהכללות, לא לשוא מתריעים על כך שוחרי תרבות ש-בינינו. הערים אינן אשמות, הגופים אינם אשמים, ואן מידת איוולת ומידת ברבריות היא להירעת מפני לשון ומפני שרירעם ורפצי-ולו שאינם שייכים לענין ולהאשים מהויות-כוללות שלא תסאו. ואף על פי כן, בן-תרבות אינו רק עם מוצא משמות בהל-לות כמו „האסכולה הרומנטית הגרמנית“, אלא בן-תרבות הוא גם מי שהכללות כמו „מבונה ההשמה הגרמנית“ קובעות לגביו כיום את טעמו של המושג גרמניה, תרבות פירושה לא רק ויקה נפשית אל משמעותם של שמות כמו פירנצה או ארנקה, עם כל הכוון בכך, אלא תרבות פירושה גם רתיעה מפני עצם צילום של שמות כמו גינברג או מינכן, לפחות עד כדי שלא לשלוח שמה. או למקומות אחרים בגרמניה בשם קשרי-תרבות דווקא, קבוצות מחוללים ומחוללות מישראל, כדי „להראות להם — כפי שהסביר, בעתון, אחר המדריכים של קבוצות אלו — איך אנו נראים באמת, לא כפי היהודי המסורתי שהי מכירים... מה לענות על הסבר כזה? נקוה רק שלמראת אותו מופע של יהודים ישראלים צעירים הנרקדים לפנייהם, לא יראו אותנו הגרמנים, בכל זאת, כפי שאנו נראים באמת.

עד כמה עשויה התנגדות נאורה ל„הכל-לות“ להגיע לפעמים לידי גרוטסקה קיצו-ר. אפשר להיחכח מדבריו של אחד מאנשי רוח שלנו אשר נהלץ בשעתו ללמד סניגוריה על הצגת „עמך“ בגרמניה, על ידי במאי ישראלי, „אני שולל שליילת עקרונות הריפה — כך כתב אותו סניגור — כל נסיון להי-תל אשמה או עונשין על עם שלם“ בכך התכוון, כמסתבר, לא לעם היהודי, שכדאי יהיה למצוץ ממנו ענשה של-התבנות וזו אלא דווקא לעם הגרמני שאילו נמנעו מ-הציג לפניו אותה קומדיה של שלום-עליכם בצדמני-ישראלי היינו נמצאים דוגלים-בשיטת עונשין קבוציים על אומה שלמה.

גינתר גראס, בעת ביקורו כאן, דיבר על התחליכים של „הסתגלות לפשע“ וגם על חל-קנו אנו בכך, והנני אומר בלב שלם כי גם אילו היתה תוכחתו ממשית יותר וקשה יותר היה ראוי שנקבלנה, שכן הנושא אינו מניה מקום להעניפת חובות נימוס שבין אורח למארחים. אלא שתוכחתו של גראס, שהצטמצמה בתחום המדיני, דווקא, פתחה אפילו בתחום זה, ולא כל שכן לגבי כל שאר שטחים, שערים רחבים של „הסתגלות“, ההפרדה בין מוסר ומדיניות — כך אמר — אינה נראית לו, „היו לכם אינטרסים חשובים, ובודאי צודקים, אך קשה להשלים עם כך שבשל אינטרסים אלה סיעתם סיוע פעיל להענקת ריהאביליטאציה לגלובקה ודומי“.

ובכן, גם עכשיו, כמו לאחר פגישת בן-גוריון ואדנאואר בוואלדרוף-אסטוריה, הנני סבור כי חובה היתה על בן גוריון להימנע מלשוות לפגישתו עם הקאנצלר הגרמני אותה משמעות סמלית שהוא שיוה לה; היה עליו להימנע מכך לאו דווקא מפני הטעם ששמענו מפי גראס, כלומר מפני שאדנאואר גותן הסות לגלובקה, היה עליו להימנע מכך גם אילו היה הקאנצלר הגרמני אדם שגראס אינו מוצא בו פסול. אך כנגד זה, מה ש-שייך ל„אינטרסים“ ולקשרים עצמם, אם סבור גראס כי קשה היה לנו, דרך משל, להשלים עם כך שבקבלנו נשק חיוני מ-גרמניה סיענו בעקיפין: לשיחורו של גלובקה בגרמניה, עליו לדעת כי הקשרים עם גרמניה אם יש להם צידוק מוסרי. בעינינו הרי הוא רק צד „האינטרס“ שבהם לענין חיוקה וקיומה של המדינה שהוקמה. כאן לפני כעשרים שנה ומצד זה „האינטרס“ הוא הוא המוסר, זליו לדעת כי את הדברים שקיבלנו מידי אדנ-אואר, על אף היותו גותן חסות לגלובקה, היינו מקבלים בלי ייסורי מצפון גוספים אף מידי גלובקה עצמו. לעומת זאת, דווקא קש-רים אחרים, שגראס המליץ עליהם בשיחותיו כאן, קשרים שיש בהם רק מוסר, ולא אינטר-סים, מרהיעים אותנו. משום כך, שעה שהא-מדבר על החובה לשלוח סטודנטים מישראל ללמוד באוניברסיטאות של גרמניה, יש לתתח-ווי שאלו אם אמנם עלינו לפסול רק מגעים שיש בהם כדי להשכיח את עברם של גלובקה ודומיו, ואם אמנם אין אנו צריכים להירעת כלל מפני מגעים שיש בהם כדי להשכיח את עברנו? אנו ואת ובוותינו-כלפיו. ספק הוא אם מי שאומר, כמו גראס, שחובה לשמור את פרק ההיסטוריה של העבר הקרוב הזה, פרק חיי צריך להניח כי מראה סטודנטים יהודים מישראל, השומעים תורה מקתדראות גרמניות, עשוי לסייע לכך.

ועוד זאת: אותו פרק היסטוריה עוד אין לדבר עליו כעל „פרק היסטוריה אירופית, גר-מנית ויהודית“, בו החיבור, כדרך ניסוחו של גראס. כדי לשמור את הפרק הזה חי עוד אין ברירה אלא לשמרו בנפרד ולא לעשותו חומר לעיון משותף ולהוכחות משותפות של יהודים וגרמנים. מן הצד היהודי, על כל פנים, יש לגבי פרק זה: התחייבויות קודמות, החלק היהודי והחלק הגרמני של אותו פרק אין להם עדיין קיום בכפיפה אחת. שני החלקים אלה הם תומר ואנטי-תומר שברגע גגיעתם זה בזה הם נהפכים מיש לאין.

כך גם שעה שהוכיר גראס כי ההיסטוריה האנושית היא גם היסטוריה של משמירי עמים ושעה שהעלה לענין זה את השמדת האינדי-

הראוי הוא שבעת ביקורו של סופר גרמני אנטינאצי בישראל יתכנסו סופרינו על מנת לקבל פניו בחורה ולברכו על אנטינאציות זו. השאלה היא אם התכנסות כזאת של ועד סופרי ישראל, בשם כלל הסופרים כ-י, עם גינתר גראס, יכולה באמת להיחשב רק כמפגש של אחים-להשקפה-אנטינאצית. או שיש כאן עוד כמה תגלים שעליהם למעשה נטוש הויכוח.

בכלל דומני שהבעות ההוקרה של ציבור יהודי לגבי תכונות ודעות אנטינאציות של סופר או איש-צבור אורח, ואפילו היא אנטי-נאציות מובהקת ופעילה כמו זו של גראס, צריכות להימצא מחוץ לטרמינולוגיה השגר-רה ולהתרגשות-השבחים המקובלת שבה אנו מקדישים פני אחים-לדעה בתחומים אחרים. אנטינאציות זו של גראס — גם לענין ה-היב והשלילה שבאותו יועד-סופרים רשמי היתה צריכה להיפס לנו פחות בכחינת הסרתו של מכשול אחרון ויותר בכחינת תנאי ראשון, פחות בכחינת נימוק הותך הפותר את כל השאלות ויותר בכחינת ה-התייחד שממנה השאלות מתהילות. יש מידה לא מבוטלת של צרימה בביטויים עורפים של הוקרה יהודית ושבה יהודי, וממילא הודיה יהודית, כלפי אורח גרמני של שהוא שולל משטר שיעקר סימניו היה המיבצע הממלכתי הגדול בעולם לשריפת העם היהודי.

אדנאואר, כידוע, התקצף בעת ביקורו כאן, לשמע פסוק שהביע את הסברה שגרמניה עוד צריכה לפלס לה דרך אל משפחת ה-עמים, פסוק זה נמחק אחר כך, לפי דרי-שהו, ואנו „לקחנו את דברינו בחזרה“. ואף על פי כן, אותו פסוק הוא אמת לאמיתה, שכן הממלכה הגרמנית שהקימה בלב אירופ-פה מתקנים וכבשנים לשריפת עם שלם, וארגנה מנגנון השמדה אדיר שחיל את כל הדרוש, מספקים ועד לכיידים, מפלוגותי המחה בסיטונות ועד מפשיטי ערות אדם ועד מומחים לעיבוד מוצרי-לואי, אשר עי-מתויו ונביו ועורו של העם המיטו-ש-לשו-להם חומר גלם לתצרוכת אורחית או צב-אית, ממלכה זו צריכה להיחשב כיום כמי שיצא לא מכבר מחוץ תקופה של קאניבא-ליום ליגאלים כפשוטו, ואותו פסוק ששורר חימה לא בא אלא לרמוז על כך רוב דווקא ביותר.

אין אני נמנה עם מי שטוען שגרמניה כיום אינה אחרת משהיתה. זו טענה שבע-ליה משמיעים אותה בלי הסיק ממנה כלום פרט לפסילת מנעים מדוינים, אף על פי ש-מנעים אלה הם אולי היחידים המותרים לה מדינת ישראל עם כל גרמניה שהיא. גר-מניה כיום היא ודאי אחרת משהיתה. לולא כן לא היה מי שיתוכח על כך כיום בכנסת ובכתונות. גרמניה של היום היא אחרת לא משום שהתחוללה בה תמורה סמויה, שאפשר להתוכח על ממשות שבה. גרמניה

התוכחה שניתכה על ועד אגודת הסופרים העברים, בעתונות ומצד חוגי אנשי הרוח, בשל ההחלטה להימנע מקבלת פנים רשמית לגינתר גראס, היתה רבה הרפה-עיקר נימוקית של תוכחה זו: יש לדון אדם לפי טיבו ולא לפי מוצאו הלאומי ומי שאינו מקיים את הכלל הזה נתפס לגוענתו. כלל-גדול זה אין לערער עליו, אך ספק אם הוא שייך לענין. ספק אם תופסים אנו כראוי את משמעות השתלטותו של עיקרון זה, בשנים האחרונות, על כל מערכת יה-סינו עם גרמניה ועם הגרמנים. ספק אם אנו תופסים כראוי כי מושגים כוללים כמו אומה גרמנית מדינה גרמנית וקורות ה-עבר הקרוב, עם כל המשמעות ומתחייב כהם, עדיין קיימים לגבינו כשנינים של ממש, רק במידה שהם עוד משהלבים בי-פולמוסים המדיניים בשאלה הגרמנית, שגם הם כבר נהפכו לפולמוסי פוליטיים רגי-ליים. יגבי שאר תחומיה של בעיה זו, אם הם תחומי תחומר ואם הם תחומי הרוח, אין אומה גרמנית ואין ממלכה גרמנית, אלא יש רק גרמנים אשר איש ואיש מהם, „יש-פט לפי מעשיו“.

ברוך זו על ידי שאנו נוטלים עיקרון, שהוא נכון לעצמו, ועושים אותו דן יחיד בשאלה שאין הוא צריך ואין הוא מיועד למצותה, אנו מוציאים למעשה את שאלת היהסטים בינינו ובין גרמניה והגרמנים מכל התחומים שבהם היא קיימת, וצריכה להתי-קיים, ומשאירים אותה, למעשה, רק לגבי שאלת הנחס שבין היהודים ובין האשמים בפועל בהשמדה, כאן, במקום שבו אין היא צריכה למעשה להיות בגדר שאלה כלל, אנו מודים בקיומה, ואילו בכל שאר ענינים אנו מפורים אותה לאבק פורח של אלפי רבואות פטיים אישיים, כמספר הגרמנים שבעולם, על טיבו של כל אחד מהם, לחרי, והיא הגולה למעשה מלהתקיים.

מעלותיו וזכויותיו של גינתר גראס, כ-סופראמן וכלותם נגד ספיחה או ניצניה החדשים, של התקופה הנאצית בגרמניה, עוררו סביבו, בעת ביקורו בישראל, שפע העענינות והוקרה. עם זאת מותר לשאול, אם יש בין צורות ההוקרה השניות גם כאלו שאינן יאות לענין זה ואינן גזירה מן השטים. מותר לשאול אם הימנעותם של סופרי ישראל מקבלת פנים רשמית — רי-בחרת חגיגות ובחכרה סמלית, עם כל ה-משמע סמך, — הוא באמת ענין כה משו-נה עד שהמאמר הראשי בעתון „דבר“ למשל, ממש גודעו מכך והוא קובל בוועף ובאירוניה על שסופרותם אנטינאצי כגראס לא נמצא „ראוי לירכתת הרשמית של אנשי דת הסופרים“. ובכן, על אף דברי הודעו-עות הרבים בעתונות, כדאי לומר שאין זו שאלה של מצלות ראיות או לא ראיות. השאלה, במקרה זה, היא אם באמת מן